

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОРСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

SOME ISSUES OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF MARITIME SAFETY

Скриль С.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін

*Інститут права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0001-8850-0883*

Актуальність досліджуваної тематики полягає в необхідності наукового обґрунтування ефективних механізмів формування та захисту морського безпекового простору української держави. Такі механізми передбачають: імплементацію міжнародних актів в морській сфері в національне законодавство; створення дієвих інститутів (у тому числі – військового характеру) з метою гарантування вільного та безпечного судноплавства; удосконалення правових інструментів притягнення до відповідальності порушників морських безпекових стандартів. Стратегічним військово-політичним курсом України в сфері морської безпеки нормативно визначено: гарантування відсічі широкомасштабній збройній агресії Російської Федерації з морських напрямків із подальшим виведенням (витісненням) збройних сил і озброєнь держави-агресора за межі території України та її морських просторів; відновлення державного суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності України у її міжнародно визнаних кордонах; перетворення України на потужну морську і річкову державу; розбудова військово-морського потенціалу, достатнього для стримування потенційних агресорів з морських та річкових напрямків, відновлення й розвиток морського і річкового потенціалу України; забезпечення в українських морських просторах режимів судноплавства, визначених Конвенцією Організації Об'єднаних Націй з морського права та іншими міжнародно-правовими документами.

Ключові слова: міжнародно-правове регулювання, морська безпека, військово-політичний союз, європейська інтеграція, міжнародний збройний конфлікт, свобода судноплавства.

The relevance of the research topic lies in the need for scientific justification of effective mechanisms for the formation and protection of the maritime security space of the Ukrainian state. Such mechanisms include: implementation of international acts in the maritime sphere into national legislation; creation of effective institutions (including military ones) to guarantee free and safe navigation; improvement of legal instruments for holding violators of maritime safety standards accountable. The strategic military-political course of Ukraine in the field of maritime security normatively defines: guaranteeing repulsion of large-scale armed aggression of the Russian Federation from maritime directions with the subsequent withdrawal (displacement) of the armed forces and weapons of the aggressor state beyond the territory of Ukraine and its maritime spaces; restoration of state sovereignty, territorial integrity and political independence of Ukraine within its internationally recognized borders; transformation of Ukraine into a powerful maritime and river state, development of naval potential sufficient to deter potential aggressors in maritime and river areas, restoration and development of the maritime and river potential of Ukraine; ensuring in Ukrainian maritime spaces the navigation regimes defined by the United Nations Convention on the Law of the Sea and other international legal documents.

Key words: international legal regulation, maritime security, military-political union, European integration, international armed conflict, freedom of navigation.

Виклад основного матеріалу. У системі міжнародного права можна виділити незначну кількість договорів, яку прямо чи опосередковано визначають морську безпеку, регулюють відповідні правовідносини та містять положення про право на безпеку морського судноплавства, протидію актам протиправної діяльності, охорону морського середовища. Це – Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі (SOLAS) – встановлює стандарти безпеки судноплавства, Конвенція про протидію протиправним актам проти безпеки морського судноплавства (SUA) – визначає механізм покарання за небезпечні дії проти суден, Конвенція ООН з морського права (ЮНКЛОС) – регламентує режим морського простору і свободи судноплавства, а також безпеки морських операцій. Для морської держави імплементація положень перелічених конвенцій має стратегічне військово-політичне та макроекономічне значення.

Питання безпеки держави, яка має морські кордони, потребує детальної регламентації в спеціальних законах та нормативно-правових актах.

Зокрема, в національному законодавстві (у Стратегії морської безпеки України) морська безпека України визначається як захищеність національних інтересів України на морі від наявних та потенційних загроз, а також забезпечення сталого розвитку України як морської та річкової держави. Державна політика у сфері морської безпеки спрямована на захист людини і громадянина, суспільства та держави. Сфера національних інтересів України на морі поширюється

на Чорне та Азовське моря і Керченську протоку, морське узбережжя в межах міжнародно визнаних кордонів України, річки, які впадають в Азово-Чорноморський басейн, Середземне та Балтійське моря. До сфери національних інтересів належать морський простір євроатлантичного регіону, а також інші райони Світового океану, на які поширюються економічні та інші інтереси України [1].

В Стратегії морської безпеки України визначені загрози, які необхідно вважати загальнодержавними.

I. Агресія Російської Федерації на морі.

Російська Федерація як держава-агресор – джерело довгострокових системних загроз національній безпеці України й інших держав Чорноморського регіону, Середземномор'я, а також глобальній безпеці. Зокрема, держава-агресор окупувала Азовське море та частину Чорного моря, завдає ракетні та авіаційні удари по території України з моря, встановила міни в морських і річкових просторах України, блокує порти та узбережжя України, здійснює напади на кораблі й торговельні судна, системно руйнує українські морські та річкові інфраструктурні об'єкти, зокрема портову інфраструктуру, і перешкоджає вільному судноплавству, економічній, іншій діяльності в Чорному та Азовському морях і Керченській протоці, а також здійснює інші акти агресії. Існує перманентна загроза проведення державою-агресором морських десантних операцій.

II. Терористична діяльність, яка зачіпає інтереси морської індустрії та внутрішнього водного транспорту.

Проти судноплавства, суден, кораблів, судноплавних шлюзів, інших гідротехнічних споруд, морських та річкових портів і терміналів, об'єктів інфраструктури внутрішнього водного транспорту, а також інших інтересів морської індустрії та внутрішнього водного транспорту може спрямовуватися терористична діяльність, яка загрожує важкими широкомасштабними наслідками.

III. Незаконна торгівля озброєннями та товарами і матеріалами, що можуть бути використані для створення зброї масового знищення.

Використання морських просторів для незаконної торгівлі озброєннями та товарами і матеріалами, що можуть бути використані для створення зброї масового знищення, є однією з найбільш небезпечних загроз морській безпеці на національному, регіональному та глобальному рівнях. Водночас зобов'язання щодо нерозповсюдження зброї масового знищення та пов'язаних із нею товарів і матеріалів передбачені низкою міжнародних договорів, учасниками яких є, зокрема, всі держави Чорноморського регіону.

IV. Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів (наркоторгівля).

Наркосиндикати досить часто використовують морські судна в процесі своєї злочинної діяльності.

V. Піратство.

Піратські напади на судна загрожують морській безпеці зі стародавніх часів, створюючи, зокрема, небезпеку для життя моряків, судноплавства і торгівлі. Піратство може призводити до загибелі людей, каліцтва та захоплення моряків як заручників, суттєвих збоїв у торгівлі та судноплавстві, додаткових фінансових витрат судновласників, підвищення страхових зборів і витрат на безпеку, зростання витрат виробників та споживачів, а також заподіяння шкоди морському середовищу. Сучасному піратству притаманні високий рівень організації, використання новітніх зразків озброєнь, засобів зв'язку і транспорту.

VI. Контрабанда.

Контрабанда морем завдає суттєвих збитків економіці держави, недоотриманні надходження до державного бюджету можуть сягати сотень мільярдів гривень.

VII. Нелегальна міграція та торгівля людьми.

Проблеми нелегальної міграції та торгівлі людьми продовжують зростати. Щороку в Україну морським шляхом проникають нелегальні мігранти, що є суспільно небезпечним явищем, оскільки нелегальна міграція має тісний зв'язок з контрабандою, торгівлею людьми, наркоторгівлею, терористичною діяльністю, іншими тяжкими або особливо тяжкими злочинами, а також дестабілізує національний ринок праці.

VIII. Незаконне, непідзвітне та нерегульоване рибальство.

Надмірне добування водних біоресурсів не дає змоги налагодити невиснажливе рибальство та впливає на погіршення продовольчої безпеки на національному, регіональному та глобальному рівнях. Незаконне, непідзвітне та нерегульоване рибальство – одна з причин зменшення запасів водних біоресурсів, деградації рибного господарства як галузі, стримування розвитку прибережних територій.

IX. Заподіяння шкоди морському та річковому середовищу, зокрема, як результат широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України.

Негативний вплив на морське середовище відбувається внаслідок маневрування військових кораблів і суден Російської Федерації, запусків з надводних кораблів та підводних човнів ракет, впливу відпрацьованого палива, яке потрапляє в море, шкоди доквілю від мін, потоплених кораблів і збитих ракет, руйнування греблі Каховської гідроелектростанції імені П.С.Непорожнього, а також хімічного забруднення токсичними речовинами, що потрапляють у море зі стоками, внаслідок бойових дій на суші. Ще одним джерелом загроз є вплив специфічних радіочастот та військових шумів на морські біологічні ресурси.

Незадовільний екологічний стан Азовського та Чорного морів також зумовлений значним перевищенням обсягу надходження забруднювальних речовин над асиміляційною здатністю морських екосистем, що призвело до бурхливого розвитку процесів евтрофікації, забруднення морських вод, втрати біологічного та ландшафтного різноманіття, скорочення обсягу водних біоресурсів, зниження якості рекреаційних ресурсів, виникнення загрози здоров'ю населення. Основними джерелами забруднення є стоки річок, стічні води з точкових та дифузних берегових джерел, морські транспортні засоби.

X. Кіберзагрози.

Наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у кіберпросторі, мають негативний вплив на стан кібербезпеки держави, кібербезпеку та кіберзахист її об'єктів, зокрема, пов'язаних із гарантуванням морської безпеки[1].

Отже, загрози морській безпеці мають глобальний характер, а тому потребують додаткових заходів реагування та прийняття спеціального законодавства.

Водночас термін “морська безпека” не вживається в базовому законі в сфері національної безпеки, а також в нормативних актах, що визначають стратегію зовнішньої політики української держави.

На думку автора, одним із фундаментальних національних інтересів має бути визначено утвердження України як потужної морської держави. Але в Законі “Про національну безпеку України” такому розумінню геополітичного місця України в сучасному світі не присвячено жодної норми.

Фундаментальні національні інтереси перераховані в статті 3 зазначеного закону:

1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;

3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [2].

Фактично у нормі закону перелічені не тільки національні інтереси, але й умови (зовнішні та внутрішні) формування безпекового середовища та існування держави. Хоча територіальна цілісність, недопущення втручання у внутрішні справи, а також сталий розвиток економіки мають безпосереднє відношення та пряму залежать від утвердження України як самодостатньої потужної морської держави. Внутрішні умови формування безпекового середовища (виходячи із цільового тлумачення ст.3 закону) пов'язані з військово-політичною, економічною та соціальною стійкістю спільноти у конкретний історичний період. Зовнішні – з підтримкою союзників та партнерів. Особливого значення така підтримка, приєднання до системи колективної безпеки мають в період загострення кризи світового правопорядку. Сучасне міжцивілізаційне протистояння держав характеризується як конфлікт та визначається наступними рисами.

По-перше, глобалізаційні процеси у найбільшій мірі охоплюють економічні відносини та загострюють “боротьбу за ресурси”.

По-друге, політична вестернізація значно відстала від економічної і зіткнулася з «м'яким несприйняттям» з боку держав незахідних історико-культурних традицій.

По-третє, культурна вестернізація призводить до руйнації «нестійких соціокультурних систем» без формування нової – сталої, адаптованої до західних зразків, соціокультурної системи. За таких умов міжнародний пра-

вопорядок втрачає риси єдності та стабільності. Йдеться про “напружене співіснування” в сучасному світі декількох самостійних правопорядків/квазіправапорядків на різних рівнях взаємодії держав.

«Західний правопорядок», заснований на ліберально-демократичних цінностях та дотриманні принципів міжнародного права, охоплює країни відповідної цивілізаційної спільноти. У ХХІ столітті ці держави увійшли в стан «інформаційного суспільства». «Східний правопорядок» – це правопорядок, заснований на традиційних (системоцентристських) цінностях та “стриманій повазі” до імперативів міжнародного права.

Отже, в історичний період загострення боротьби за світовий перерозподіл ресурсів можна виділити наступні умови “життєздатності” держави.

1. Інтегрованість у цивілізаційний простір, що передбачає приєднання до міжнародних організацій та військово-політичних блоків колективної безпеки. У сучасному світі конкуруючих цивілізацій неможливо сформувати безпекове середовище та навіть зберегти суверенітет будь-якій політичній нації, яка опинилась поза межами “системи колективної підтримки”. Російська агресія проти України є прямим доказом того, що ізолюваність держави від єдиного європейського політичного, правового, економічного, безпекового простору робить її легкою здобиччю для географічного сусіда з іншими цивілізаційними цінностями. Маючи морські кордони з “імперською російською спільнотою”, Україні необхідно намагатись створювати військово-морські безпекові союзи з державами-членами НАТО (Туреччиною, Румунією, Францією, Великою Британією).

2. Сталий розвиток економіки як матеріальної складової національної безпеки. Зрозуміло, що економічно нерозвинені держави не здатні фінансувати виконання безпекової функції. Історичний досвід свідчить, що переваг у збройному конфлікті значно більше в економічно самодостатньої сторони такого конфлікту.

3. Системна стратегічна підтримка сектору безпеки та оборони. Особливо важливо розвивати свої військові формування та військово-промисловий комплекс тим державам, які мають кордони з народами інших (недружніх) цивілізацій.

4. Політична стабільність у державі як невід’ємна складова ефективного управління сектором безпеки та оборони.

5. Консолідованість суспільства. Єднання навколо спільних національних інтересів під час збройної агресії є обов’язковою складовою збереження державності. Варто зазначити, що формування безпекового середовища є функцією не тільки держави, але й громадянського суспільства.

Питання формування національного морського безпекового середовища також пов’язано з активізацією міжнародних організацій в напрямку розробки, прийняття та втілення в міжнародну практику нових стандартів обмеження судового імунітету держави-агресора, який є “юридичними гальмами” на шляху притягнення її до відповідальності. В разі прийняття таких стандартів відкриються можливості ефективного використання національних судових органів в питаннях стягнення шкоди, завданої під час міжнародного збройного конфлікту. В іншому випадку (рішення Міжнародного Суду ООН «Democratic Republic of the Congo v. Uganda»[3], рішення Європейського Суду з прав людини «Georgia v. Russia»[4]) держава-правопорушник може залишитись непокараною.

Висновок. У ХХІ столітті для всіх держав, незалежно від їх цивілізаційної приналежності, існують спільні універсальні умови “безпекової життєздатності”. Одним із важливих елементів формування морського безпекового середовища виступає імплементація міжнародних договорів у морській сфері в національне законодавство України. Утвердження України як потужної морської держави має знайти своє юридичне закріплення в нормах законодавства щодо національної безпеки та засад внутрішньої та зовнішньої політики української держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17.07. 2024 р «Про Стратегію морської безпеки України». Указ Президента https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/468/2024?utm_source=chatgpt.com#Text
2. Закон України “Про національну безпеку України” <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. «Democratic Republic of the Congo v. Uganda» URL: <https://www.icj-cij.>
4. «Georgia v. Russia» URL: <https://www.echr.coe.int>

*Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025*